

Тарасюк С. М.

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СИСТЕМНА ДЕФОРМАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено складну й багатогранну проблему порушення конституційних прав і свобод особи при застосуванні заходів кримінального процесуального примусу, з акцентом на практику в умовах воєнного стану. Акцентовано увагу на глибинних причинах деформації правозастосовної діяльності, серед яких інституційні недоліки правоохоронної системи, професійна деформація її працівників, зниження ефективності прокурорського нагляду та системна правова байдужість державних інституцій. На основі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства, статистичних даних, слідчої та судової практики обґрунтовується наявність сталих порушень прав людини у вигляді незаконного арешту майна, безпідставного обшуку, тимчасового вилучення майна без подальшого звернення до слідчого судді, фальсифікація доказів, поверхового судового контролю, а також численних зловживань повноваженнями працівниками органів досудового розслідування. Особлива увага приділяється критиці правозастосування в умовах дії статті 615 КПК України, яка надала прокурорам надзвичайні повноваження щодо санкціонування заходів примусу за відсутності можливості виконання функцій слідчими суддями. Доведено, що така практика створює загрозу для фундаментальних прав учасників кримінального провадження, суперечить засаді верховенства права та створює передумови для легалізації свавілля. У статті наводиться низка прикладів реальних правопорушень, допущених під прикриттям воєнного стану, що засвідчує небезпеку дискреційного розширення повноважень органів досудового розслідування.

Обґрунтовано, що застосування заходів примусу не може виправдовуватися лише доцільністю або ефективністю слідства, оскільки така логіка призводить до деградації правового порядку, формування атмосфери безкарності та підриву суспільної довіри до інститутів правосуддя. Наголошено на потребі забезпечення балансу між інтересами кримінального переслідування та охороною прав і свобод людини, впровадження реальних процесуальних гарантій, ефективного внутрішнього контролю в органах досудового розслідування та налагодження судового контролю, що виконує реальну функцію правового захисту. Запропоновано виокремлення типових порушень за категоріями: обмеження права власності, порушення при проведенні слідчих (розшукових) дій, недоліки судового контролю. Вказано на системність таких порушень та їхні соціально-правові наслідки.

Ключові слова: кримінальне провадження, конституційні права, заходи примусу, арешт майна, обшук, судовий контроль.

Постановка проблеми. У системі забезпечення правопорядку та справедливості ключову роль відіграє держава, якій делеговано виняткове право на застосування примусу. Проте в умовах демократичного суспільства це право не є абсолютним, а має реалізовуватись у суворій відповідності до принципів законності, пропорційності, необхідності та легітимності. Порушення цього балансу, особливо в сфері кримінального провадження, не лише нівелює основоположну роль держави як гаранта прав і свобод людини, а й призводить до системної недовіри до її інституцій.

Сучасна практика кримінального переслідування в Україні свідчить про численні випадки порушень конституційних прав особи при застосуванні заходів процесуального примусу, таких як обшук, арешт майна, тимчасове вилучення речей. Ситуація ускладнюється в умовах воєнного стану, коли діє особливий правовий режим, що передбачає спрощення окремих процедур. Так, відповідно до положень ст. 615 КПК України, значна частина повноважень, які зазвичай належать слідчому судді, тимчасово делегуються органам прокуратури. Відсутність ефективного судового

контролю в такому правовому режимі створює загрозу зловживань і грубих порушень прав учасників кримінального провадження.

Актуальність порушеної проблематики зумовлена не лише правовими аспектами, а й соціальними наслідками порушень прав людини, які проявляються у формі правового нігілізму, недовіри до суду та правоохоронних органів, а також поглибленні кризи легітимності державної влади. Під прикриттям боротьби зі злочинністю або забезпечення національної безпеки нерідко допускається свавільне втручання у приватну сферу особи, що прямо суперечить конституційним гарантіям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні ці питання вивчали О. В. Андрушко, Р. М. Аракелян, О. А. Гритенко, М. С. Іванова, М. В. Корнієнко, О. П. Кучинська, Є. Д. Лук'янчиков, Ж. В. Мандриченко, В. М. Маркелова, В. В. Михайленко, В. В. Назаров, Ю. С. Разметаєва, А. В. Холостенко та ін. Разом з тим дослідження слідчої та судової практики, національного законодавства України, літературних джерел дозволяє стверджувати, що сучасний етап вирішення вищезазначених проблем вимагає якісно нових підходів щодо їх розуміння.

Постановка завдання. Метою статті є всебічне дослідження порушень конституційних прав особи при застосуванні заходів кримінального процесуального примусу, аналіз причин та наслідків таких порушень, а також формулювання висновків і пропозицій, спрямованих на удосконалення механізмів правового захисту в умовах як звичайного, так і особливого правового режиму.

Виклад основного матеріалу. Ключовим атрибутом кожної суверенної держави є її виключне право на застосування заходів примусу для підтримання правопорядку, захисту суспільних інтересів та забезпечення стабільності правової системи. Разом з тим, як свідчить практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), навіть за умов крайньої необхідності втручання держави у сферу основоположних прав особи повинно відповідати принципам необхідності, пропорційності та легітимності. Зокрема, ЄСПЛ у своєму рішенні «*Šačarević v. Croatia*» ЄСПЛ зауважив, що держава за певних обставин може обмежувати окремі права особи, навіть шляхом позбавлення певних благ, але таке втручання обов'язково має бути обґрунтованим та виправданим суспільною необхідністю [1].

З огляду на зазначене слід підкреслити, що заходи державного примусу повинні бути збалансованими, без проявів невинуватеної жорстоко-

сті або надмірної поблажливості, що може звести нанівець їх правову мету [2, с. 95, 96]. М. Рябчук слушно зауважує, що такі тенденції можуть призвести до делегітимації в суспільстві державної влади, формування недовіри як до окремих правозастосовчих практик, так і до держави загалом. Упровадження надмірно жорстких чи несправедливих заходів примусу підриває віру в правосуддя, а надто ліберальних – створює загрозу правам більшості. Обидва випадки можуть свідчити про послаблення державних інституцій, зниження ефективності державного управління та руйнації базових механізмів захисту прав людини [3, с. 125].

Зазначена проблематика стає актуальною у зв'язку з тим, що власне держава нерідко сприяє порушенню прав своїх громадян, а це, у свою чергу, суперечить її конституційному призначенню як гаранта прав і свобод. Здебільшого такі дії трапляються через зловживання владними повноваженнями, маніпуляції з обмеженням прав під виглядом забезпечення національної безпеки, недосконалість судового захисту, а також вибірковість у застосуванні норм права. На думку Є. Д. Лук'янчикова, І. С. Ярош та С. В. Ланкіна, радянська правова доктрина, яка будувалася на примусі та відсутності дієвих механізмів захисту прав людини, не лише продовжує впливати на правову систему України, а й залишається дієвою складовою діяльності її правоохоронних органів [4, с. 255]. Схожу позицію має Ю. С. Разметаєва, вважаючи, що права людини в Україні досі не мають статусу загальносуспільних цінностей, а розуміються лише як формальні орієнтири [5, с. 216]. Байдужість владних структур до дотримання демократичних засад призводить до того, що в українському суспільстві зростає правовий нігілізм, формується інституційна недовіра до державних органів, посилюється правова апатія. Громадяни дедалі менше сприймають правоохоронні органи як гаранта безпеки, а судову систему – як інструмент справедливості.

Особливої критичності набувають ризики порушення прав людини в межах кримінального провадження. Як зазначають О. А. Гритенко та Д. Гладчук правоохоронні органи, виконуючи функцію забезпечення та захисту прав людини і громадянина, дедалі все частіше стають потенційними порушниками цих прав, оскільки надто зловживають повноваженнями щодо застосування заходів примусу [6, с. 52; 7, с. 175]. Крім того, О. В. Андрушко з цього приводу зауважує, що окремі працівники правоохоронних органів

у правовідносинах з людиною не усвідомлюють своєї ролі як представників держави – публічно-правової інституції, що походить від людини. Порушуючи закон, вони фактично не виконують свій конституційно-правовий обов'язок, тобто діяти лише на тих підставах і використовувати лише ті повноваження, які передбачені Конституцією та Законами України [8, с. 291].

Застосування заходів примусу в кримінальному провадженні вважається ключовим інструментом забезпечення його ефективності, але їх масштабне використання викликає обґрунтовані сумніви щодо дотримання конституційних прав і свобод громадян. Згідно з аналізом офіційних даних за 2024 р. викликає занепокоєння зростаюча кількість випадків обмеження майнових прав. Так, упродовж 2024 р. судами розглянуто 95 773 клопотання щодо накладення арешту на майно, з яких 85 278 було задоволено (89%). Варто також зауважити щодо збільшення випадків проведення обшуків – з 93 524 клопотань щодо обшуку задоволено 78 314 (83,7%) [9].

Згідно з даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, до його офісу у 2024 р. надійшло 9 196 повідомлень про порушення прав у кримінальному провадженні, зокрема 2847 – про порушення процесуальних прав під час досудового розслідування [10, с. 237]. Така велика кількість скарг та повідомлень свідчить про наявність фактів системних порушень під час застосування заходів примусу, що безпосередньо впливає на стан дотримання прав та свобод людини.

Дослідження слідчої та судової практики, власний практичний досвід автора дозволяють стверджувати, що досить часто порушень трапляється під час застосування таких заходів примусу, як арешт майна, тимчасове вилучення майна, проведення обшуку. Характер і специфіка порушень залежать не лише від виду застосованого заходу, а й від суб'єктивного чинника, пов'язаного з діяльністю представників органів досудового розслідування.

Вивчення правозастосовної практики доводить, що реалізація такого заходу примусу, як арешт майна, часто супроводжується порушеннями чинного законодавства, а це, у свою чергу, призводить до порушення конституційних прав і свобод особи. Системне вивчення випадків арешту майна дозволяє стверджувати про існування низки поширених правопорушень, притаманних для слідчої діяльності. Так, у юридичній доктрині неодноразово наголошувалося про численні

випадки поверхового вивчення питань, пов'язаних з правом власності на відповідне майно, стороною обвинувачення при ініціюванні арешту майна, що в подальшому призводило до системних помилок у правозастосуванні. За таких випадків ключовою проблемою стає відсутність належної перевірки доводів підозрюваного чи інших зацікавлених осіб щодо належності майна. Як наслідок, під арешт потрапляють активи, що не належать підозрюваному, а це, у свою чергу, порушує засади індивідуалізації кримінальної відповідальності та справедливого обмеження прав власності. Крім того, у правозастосовній практиці трапляються непоодинокі випадки непропорційності обсягу вжитих заходів у межах досудового розслідування щодо арешту майна (банківські рахунки, готова продукція, засоби виробництва та корпоративні права) беручи до уваги характер і тяжкість кримінального правопорушення [11, с. 22], ігнорування можливих наслідків, що може спричинити такий захід для підозрюваного чи третіх осіб, іноді такими є фактичне банкрутство підприємства, втрата бізнесу чи серйозні фінансові труднощі, які зовсім не узгоджуються з метою кримінального переслідування.

Порушення конституційних прав можуть траплятися й під час застосування такого заходу як тимчасове вилучення майна. Найбільш поширеним є порушення у вигляді утримання вилученого майна протягом тривалого періоду без подальшого звернення слідчого з клопотанням про його арешт до слідчого судді, що суперечить процесуальним гарантіям, визначеним КПК України. Слідча практика доводить існування низки типових ситуацій, за яких порушення строків та процедур тимчасового вилучення майна призводить як до об'єктивних, так й суб'єктивних наслідків. Типовими є ситуації, за яких: слідчий не звернувся з клопотанням про арешт майна, оскільки вважав вилучене майно речовим доказом, що не потребує арешту; слідчий зволікає з поверненням майна через надмірну завантаженість; порушуються строки звернення з клопотанням про арешт майна, що створює правову невизначеність для власника майна; вилучається майно осіб, які не є учасниками кримінального провадження; вилучаються речі, які не мають процесуальної цінності тощо.

Права та свободи людини порушуються й під час проведення слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д). Зазначені дії є невід'ємним інструментом кримінального провадження, що спрямовується на збирання доказів та забезпечення ефективності

досудового розслідування, проте порушення під час проведення таких дій не можна виправдовувати потребами досудового розслідування. На думку В. В. Михайленко, обмеження прав людини під час проведення С(Р)Д, які виконувалися без дотримання встановленого законом порядку, неуповноваженим суб'єктом або з непередбаченою в законі метою є безумовним порушенням прав людини і не можуть бути виправдані жодними цілями досудового розслідування [12, с. 114]. А. В. Холостенко та Ж. В. Мандриченко серед усіх процесуальних порушень під час проведення С(Р)Д вважають найбільш типовими з них такі, як: проведення фактичного обшуку під виглядом огляду, що дозволяє обійти необхідність отримання ухвали суду; проведення освідування під виглядом огляду; проведення поверхової перевірки особи як превентивного поліцейського заходу, що фактично перетворюється на прихований обшук без дотримання процесуальних гарантій; особистий обшук під виглядом огляду місця події, що створює передумови для незаконного вилучення майна [13, с. 368, 370].

Найбільше порушуються права людини під час проведення такої С(Р)Д, як обшук. Так, у системному звіті Ради бізнес-омбудсмена щодо зазначеної проблеми виокремлено чималу низку порушень під час проведення обшуку, зокрема: вилучення на підприємствах значної кількості документів та предметів, не пов'язаних з конкретним кримінальним провадженням (слідчі використовують загальні формулювання в судових ухвалах або вилучають майно без належного обґрунтування); відмова особам, права яких можуть бути обмежені або порушені проведенням обшуку в особистій присутності під час його проведення; проведення обшуків неуповноваженими на це особами, що ставить під сумнів законність отриманих доказів; вилучення в ході обшуків майна, яке не зазначено у відповідній ухвалі суду; неперед'явлення в ході обшуку речей та документів, які вилучаються, понятим та нескладанням особою, яка проводить обшук, реєстру таких речей, що унеможливорює належний контроль за їх подальшим використанням; висловлення представниками правоохоронних органів погроз та залякувань особам, які працюють на підприємстві, що обшукується; проведення обшуків за адресами, які різняться з указаними у відповідній ухвалі суду, що свідчить про свавільне тлумачення норм КПК України [11, с. 19].

Непоодинокими на практиці стають випадки незаконного вилучення майна під час проведення

обшуків у юридичних осіб, що призводить до зупинення їх господарської діяльності, чималих фінансових втрат, а іноді й до банкрутства. Ф. Оришук, Н. Міняйло, Ю. Абібок підкреслюють, що такі обшуки чи вилучення майна в підприємців інколи застосовуються як, так звані, *nothing personal, just business* (нічого особистого, лише бізнес) з боку силовиків [14].

Особливо непокоїть факти маніпуляції з інформацією та документами для отримання ухвал суду на проведення обшуків [15]. Крім того, поширеними стають випадки, за яких під час проведення обшуків навмисно та безпідставно пошкоджується майно, зникають коштовні речі, гроші та інші цінності, а також перебіг заходу відбувається без фіксації в протоколах [16]. Більш того, почастили факти привласнення вилученого майна уповноваженими службовими особами. Так, 12 червня 2024 р. за ініціатииви Київської міської прокуратури та процесуального керівництва Генеральної інспекції Офісу Генерального прокурора було повідомлено прокурору однієї з окружних прокуратур м. Києва про підозру в заволодінні чужим майном у особливо великих розмірах шляхом зловживання ним своїм службовим становищем на підставі ч. 5 ст. 191 КК України. За даними слідства, підозрюваний, будучи прокурором у кримінальному провадженні, заволодів грошовими коштами в сумі понад 4,2 млн грн, які були визнані речовими доказами. Підозрюваний вилучив кошти під час обшуку та зберігав їх у службовому кабінеті [17].

Досліджуючи проблему порушення конституційних прав при застосуванні заходів примусу, окремо слід звернути увагу на зміни кримінального процесуального законодавства України, які були зумовлені збройною агресією проти України. В умовах воєнного стану законодавець передбачив спеціальні процедури для забезпечення оперативності правозастосування, що водночас надмірно обмежило права людини, а іноді призвело до їх порушення. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України в разі введення воєнного стану та за відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 КПК України, такі повноваження покладаються на керівника відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Дана норма передбачає, що прокурор отримав дискреційні повноваження щодо надання дозволів на проведення чи застосування

низки заходів примусу, зокрема, приводу, арешту майна, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшуку та отримання зразків для проведення експертизи.

Ми підтримуємо позицію С. С. Іванова, М. В. Батлука та П. Г. Козлова щодо обґрунтованої загрози надання таких надзвичайних повноважень керівнику органу прокуратури, оскільки це порушує права і свободи учасників кримінального провадження [18, с. 54, 55]. Доказом такого твердження є рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів «Про накладення дисциплінарного стягнення на керівника Подільської окружної прокуратури м. Києва С. П. Ходаківського» від 31.08.2022 р. № 129дп-22, згідно з яким керівник органу прокуратури, використовуючи повноваження, передбачені п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, без наявності достатніх підстав виніс низку постанов про проведення обшуків, які відбулися 13.05.2022 р. у м. Львові, під час яких вилучено понад 30 000 доларів США, 99 жорстких дисків, 58 мобільних телефонів та інше майно [19; 20, с. 641]. Даний випадок яскраво доводить факт небезпеки розширення повноважень прокурора в умовах воєнного стану, особливо за відсутності судового контролю.

На нашу думку, створення балансу між забезпеченням ефективного кримінального переслідування та дотриманням конституційних прав людини під час воєнного стану є важливою умовою в кримінальному провадженні. Крім того, ми підтримуємо думку М. В. Корнієнка щодо можливого тимчасового розширення повноважень органів влади за надзвичайних умов функціонування суспільства, але вони не можуть виправдовувати відмову від забезпечення прав людини [21, с. 6].

Дослідження випадків порушення конституційних прав у разі застосування заходів примусу вимагає врахування як інституційних, так і психологічних чинників, що можуть спонукати до дій недотримання правових норм. Доцільно звертати увагу на причини, що спонукують до правозастосовної деформації при застосуванні заходів примусу. Вагомим чинником у формуванні передумов таких порушень стають структурні недоліки в діяльності правоохоронних органів, які часто зумовлюються недосконалістю проведених реформ. Зокрема, звуження прокурорського нагляду призвело до негативних наслідків у сфері досудового розслідування, що спричинило зниження якості доказового процесу, а також послабило контроль за процесуальними діями органів розслідування.

Ця тенденція породжує ситуації, за яких не всі порушення прав громадян отримують належну правову оцінку, що, у свою чергу, посилює рівень свавільного правозастосування.

Крім того, на сьогодні в органах досудового розслідування спостерігається відсутність ефективного внутрішнього механізму запобігання порушенням. Дана проблема посилюється тим, що внутрішня корпоративна культура органів розслідування передбачає функціонування неформальної системи замовчування, так званий «блакитний кодекс мовчання». За такої ситуації працівники органів розслідування свідомо уникають розголошення інформації про неправомірні дії своїх колег, а механізми внутрішнього через високий рівень корпоративної солідарності контролю залишаються малоефективними [22].

Крім інституційних чинників, на рівень дотримання прав людини безпосередньо впливає психоемоційний стан правоохоронців. Згідно з науковими дослідженнями Г. О. Чорного та В. С. Ткачова, тривалий вплив стресових чинників, зокрема, постійне емоційне напруження, регулярний контакт зі злочинцями та необхідність прийняття важливих рішень в екстремальних умовах, негативно позначається на психоемоційному стані правоохоронців. Такий вплив формує професійну деформацію особистості, що виявляється у викривленому сприйнятті дійсності, зниженні емпатії, посиленні авторитарної поведінки та відхиленні від етичних і правових норм [23, с. 583]. Д. В. Швець та З. Р. Кісіль підкреслюють, що професійна деформація є результатом надмірної спеціалізації, за якої правоохоронець отожденовляє власну діяльність із системою примусу, поступово втрачаючи відчуття соціальної відповідальності перед суспільством. У цьому контексті особливу загрозу становить формування правового цинізму – явища, що веде до раціоналізації порушень прав людини, виправдовуючи їх доцільністю і результативністю кримінального провадження [24, с. 301, 302].

На нашу думку, професійна деформація у слідчих та оперативних працівників є вкрай небезпечним явищем, оскільки з часом вона зумовлює такі деструктивні прояви, як: зловживання владними повноваженнями через зниження критичності до власних дій; автоматизація насильницьких методів роботи, внаслідок чого ігноруються правові гарантії учасника провадження; формування цинічного ставлення до прав та свобод людини, що сприяє толеруванню або виправданню порушень; зниження здатності до критичної само-

оцінки та зменшення сприйнятливості до корекції власної поведінки.

Доречно також зауважити, що незаконне застосування заходів примусу в кримінальному провадженні призводить до комплексних негативних наслідків. Особи, до яких незаконно застосовується примус, стикаються не лише з правовими обмеженнями, а й з суттєвими економічними втратами, короткостроковими чи довгостроковими, але такими, що зачіпають різні сфери життєдіяльності даної особи, ураховуючи її фінансову стабільність, професійну діяльність, соціальний статус, матеріальне благополуччя родини та ін.

Підсумовуючи зазначене, вважаємо за доцільне на підставі аналізу кримінального процесуального законодавства України, узагальнення слідчої та судової практики, а також з урахуванням критичних аспектів правозастосування виокремити основні типові порушення, які виникають під час застосування вищезазначених заходів примусу в кримінальному провадженні, а саме:

а) порушення, пов'язані з обмеженням права власності особи, що ставлять під сумнів законність та пропорційність втручання: безпідставне вилучення майна під час обшуку та подальше незаконне утримання майна; умисне пошкодження майна під час обшуку без обґрунтованої необхідності; вилучення майна, не зазначеного в ухвалі слідчого судді, або вилучення майна третіх осіб без належного процесуального обґрунтування; тривале утримання майна під арештом; незняття арешту з майна після закриття кримінального провадження; неповернення особі тимчасово вилученого майна у випадках, за яких слідчий суддя не задовольнив клопотання про арешт майна; непропорційність арешту майна;

б) порушення процедури проведення слідчих (розшукових) дій: проведення обшуку без ухвали слідчого судді, у випадках, за яких така ухвала є обов'язковою згідно з КПК України; формальне або надумане обґрунтування необхідності обшуку; фальсифікація доказів або створення штучних підстав для вилучення майна під час слідчих (розшукових) дій; порушення процедури роз'яснення прав особам, стосовно яких проводяться слідчі (розшукові) дії, що суперечить засаді належної правової процедури;

в) порушення при здійсненні судового контролю: автоматичне задоволення слідчим суддею,

судом клопотань слідчих, прокурорів без критичної оцінки їх обґрунтованості; відсутність мотивування ухвал слідчого судді, суду щодо обмеження прав осіб, що унеможливорює ефективний судовий контроль; ігнорування слідчим суддею, судом доказів незаконності застосування заходів примусу.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що застосування заходів кримінального процесуального примусу в Україні супроводжується численними порушеннями конституційних прав і свобод людини, які мають системний характер. Особливо критичною є ситуація в умовах воєнного стану, коли з метою оперативного реагування на загрози безпеці держави допускається значне розширення повноважень органів досудового розслідування та прокуратури, що відбувається за рахунок звуження процесуальних гарантій особи. Аналіз чинного законодавства, слідчої та судової практики, а також статистичних даних свідчить про наявність структурних вад у механізмах правового захисту, неефективний судовий контроль, зловживання дискреційними повноваженнями та відсутність належної відповідальності за неправомірні дії уповноважених осіб.

Зловживання під час обшуків, арештів майна, тимчасового вилучення речей, фальсифікація доказів і маніпуляції з процесуальними процедурами не лише порушують конкретні права особи, а й підривають основи правової держави, сприяють формуванню атмосфери безкарності та цинічного ставлення до права в цілому. Професійна деформація працівників правоохоронних органів, відсутність внутрішніх запобіжників і неефективність реформ створюють умови для подальшої ескалації таких порушень.

З огляду на це, необхідною умовою для зупинення деградації правозастосовної практики є комплексне реформування механізмів застосування примусових заходів у кримінальному провадженні, посилення незалежного судового контролю, запровадження ефективних інструментів внутрішнього інституційного нагляду та реальне забезпечення пріоритету прав і свобод людини. Лише у такий спосіб можна досягти справжнього балансу між потребами кримінального переслідування та гарантіями прав людини, балансу, без якого неможливе існування правової, демократичної та справедливої держави.

Список літератури:

1. Case of Čakarević v. Croatia: ECHR, Judgment, 16 April 2018, § 79. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%3A%5B%5C%22001-182445%5C%22%5D%7D%7D>

2. Аракелян Р. М. Державний примус у сучасній правовій політиці України : дис. ... д-ра філософії. Одеса, 2021. 211 с.
3. Рябчук М. Специфічна сила «слабкої держави»: інституціоналізація авторитаризму в пострадянській Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 4. С. 105–126.
4. Лук'янчиков Є.Д., Ярош І.С., Ланкін С.В. Тенденції справедливого кримінального суду на прикладі політичних справ у розрізі 30-річного шляху України до демократичного суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 255–259.
5. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник / Ю. С. Разметаєва. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.
6. Гритенко О. А. Порушення прав та свобод людини працівником правоохоронного органу: аналіз окремих тенденції кримінального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 50–54.
7. Гладчук Д. Чинники порушення прав людини працівниками Міністерства внутрішніх справ України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 175–179.
8. Андрушко О. В. Теорія та практика юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі: дис. ... д-ра юрид. наук. Хмельницький, 2020. 488 с.
9. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2024 рік № 1-к. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024.
10. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. 551 с. URL: <https://surl.lu/upjguy>
11. Системний звіт «Зловживання повноваженнями з боку правоохоронних органів у їх стосунках з бізнесом». Рада бізнес-омбудсмена. К., 2016. 26 с.
12. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. К., 2019. 281 с.
13. Холостенко А. В., Мандриченко Ж. В. Причини та наслідки проведення одних слідчих (розшукових) дій під виглядом інших. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 367–370.
14. Оришук Ф., Міняйло Н., Абібок Ю. Анатомія пресингу. Що аналіз понад 2000 судових рішень каже про бізнес-клімат в Україні. URL: <https://ceej.kse.ua/anatomya-pressingu/>
15. Decision of the ECHR in the case «Dubovych v. Ukraine», 22.07.2021, (applications № 47821/10; 66460/12). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-211863%22%5D%7D>
16. Баганець О. Порушення прав громадян під час незаконного тримання під вартою, обшуків, арешту майна та НСПД. URL: <https://surl.li/lepsus>
17. У Києві прокурор заволодів речовим доказом у справі – коштами на суму понад ₪4,2 млн. URL: <https://surl.li/xmrozs>
18. Іванов С. С., Батлук М. В., П. Г. Козлова. Проблеми дотримання прав та свобод людини в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 3 (36). С. 52–57.
19. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів «Про накладення дисциплінарного стягнення на керівника Подільської окружної прокуратури міста Києва Ходаківського С.П.» від 31.08.2022 №129дп-22. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/08/31/2808>.
20. Сліпенюк Т. М. Практика ЄСПЛ щодо зловживання процесуальними повноваженнями у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 639–643.
21. Корнієнко М. В. Концепт забезпечення людських прав у надзвичайних умовах. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 3–7.
22. Як незалежні установи можуть змусити поліцію нести відповідальність. URL: <https://surl.lu/hldsqs>
23. Чорний Г. О., Ткачов В. С. До питання професійної деформації особистості працівників правоохоронних органів: причини та шляхи подолання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 583–585.
24. Швець Д. В., Кісіль З. Р. Професійна деформація співробітників Національної поліції України: юридико-психологічний вимір. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 301–305.

Tarasiuk S. M. VIOLATION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS OF INDIVIDUALS WHEN APPLYING COERCIVE MEASURES IN CRIMINAL PROCEEDINGS: SYSTEMIC DEFORMATION AND CHALLENGES IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW

The article examines the complex and multidimensional problem of violations of constitutional rights and freedoms of individuals in the application of criminal procedural coercion measures, with an emphasis on practice under martial law. Attention is drawn to the underlying causes of the deformation of law enforcement

activities, including institutional shortcomings in the law enforcement system, professional deformation of its employees, reduced effectiveness of prosecutorial oversight, and systemic legal indifference on the part of state institutions. Based on an analysis of current criminal procedural legislation, statistical data, investigative and judicial practice, there is evidence of persistent human rights violations in the form of unlawful seizure of property, unjustified searches, temporary seizure of property without subsequent referral to an investigating judge, falsification of evidence, superficial judicial control, as well as numerous abuses of power by employees of pre-trial investigation authorities. Particular attention is paid to criticism of law enforcement under Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which granted prosecutors extraordinary powers to authorise coercive measures in the absence of investigative judges. It has been proven that such practice poses a threat to the fundamental rights of participants in criminal proceedings, contradicts the principle of the rule of law and creates preconditions for the legalisation of arbitrariness. The article provides a number of examples of real offences committed under the cover of martial law, which demonstrates the danger of discretionary expansion of the powers of pre-trial investigation authorities.

It has been argued that the use of coercive measures cannot be justified purely on the grounds of expediency or effectiveness of the investigation, as such logic leads to the degradation of the legal order, the creation of an atmosphere of impunity and the undermining of public confidence in the institutions of justice. The need to ensure a balance between the interests of criminal prosecution and the protection of human rights and freedoms, the introduction of real procedural guarantees, effective internal control in pre-trial investigation authorities and the establishment of judicial control that performs a real function of legal protection is emphasised. It was proposed to classify typical violations into categories: restrictions on property rights, violations during investigative (search) activities, and shortcomings in judicial control. The systematic nature of such violations and their socio-legal consequences were noted.

Key words: criminal proceedings, constitutional rights, coercive measures, seizure of property, search, judicial control.